

Sociòleg. Universitat Autònoma de Barcelona

Salvador Cardús

Televisió i identitat nacional. Esplendor i declivi de la televisió autonòmica catalana

Malgrat les dificultats que hagin pogut sorgir des dels seus inicis mateixos, durant vint anys TVC ha complert els seus objectius de representació institucional i ha permès una certa representació pública de normalitat lingüística catalana, encara que sigui només pel fet de fer possible l'existència d'un registre televisiu absolutament actual. Es pot assegurar amb tota la certesa del món que, considerat globalment, el projecte de televisió autonòmica catalana, amb els seus dos canals, TV3 i C33, ha estat un dels majors èxits polítics del govern que els va crear. Tot i algunes debilitats –indubtables–, l'autor assegura que es pot afirmar que TVC ha estat fonamental en la creació d'un espai català de comunicació, és a dir, d'un àmbit de llengua, cultura i comunitat política que ha afavorit en certa manera «la redistribució del poder cultural entès com la capacitat de recreació de les identitats col·lectives en un context de mundialització de l'economia i de la cultura, i d'un poder que avui dia s'exerceix sobretot a través del control de l'espai geopolític de la comunicació». Ara bé, més enllà d'aquest balanç, necessari, quins són els punts febles, els desafiaments –la persistència, a Catalunya, d'un espai de comunicació espanyol encara hegemònic– i els reptes –el paper de TVC com a instrument de reconstrucció nacional en el món actual? Aquestes i altres qüestions són objecte d'anàlisi en aquest article.

Televisió autonòmica i context polític

No es pot explicar el naixement dels primers canals de televisió autonòmics de principis dels anys vuitanta sense tenir en compte el principal factor contextual de la realitat social i política d'aquella Espanya: acabava de sortir de

la llarga dictadura franquista. Així doncs, encara que ara ja tot queda molt lluny, cal recordar que l'aparició d'aquelles primeres emissions televisives autonòmiques va ser, en primer lloc, el resultat d'una voluntat d'afirmació política democràtica i a favor de la diversitat cultural i lingüística. I això va ser especialment cert en el cas dels tres primers canals que van entrar en funcionament la primera meitat dels anys vuitanta, que no per casualitat van resultar ser ETB –la televisió basca– el desembre de 1982, TVC –la televisió catalana– el setembre de 1983 i TVG –la televisió gallega– el juliol de 1985. És a dir, es tractava de les televisions de les tres nacions històriques amb llengua pròpia que en el procés constituent iniciat el 1976 havien forçat el nou model territorial autonòmic que va quedar plasmat en la Constitució de 1978.

Cal precisar, a més, que les dues primeres televisions van néixer en una situació d'alegalitat per manca de normativa i que, emparats en els propis estatuts d'autonomia, els governs respectius van forçar la legalitat vigent fins aconseguir que el Govern espanyol aprovés la Llei de tercers canals el desembre de 1983 (De Carreres, 44-68). De les altres televisions autonòmiques espanyoles, tres van aparèixer el 1989 –Canal Sur, d'Andalusia; Telemadrid, i TVV, la televisió valenciana–, ja molt allunyades del context polític de la transició a la democràcia però encara amb una certa intenció política. Les restants –les televisions de les Canàries, Castella-la Manxa, Balears, Aragó, Astúries, Múrcia i Extremadura– apareixen entre 1999 i –la majoria– l'any 2006. La creació d'aquestes darreres s'ha de relacionar bàsicament amb els canvis tecnològics que el procés de digitalització comporta –la implantació de la televisió digital terrestre (TDT)– i la necessitat d'ordenar i exercir un control polític sobre els espais de comunicació locals, però ja sense cap interès democratitzador ni culturalment reivindicatiu.

Però tornem al principi. A començaments dels anys vuitanta, Espanya acabava de sortir d'una dictadura de quasi quaranta anys en què el control polític del conjunt dels mitjans de comunicació havia estat el propi d'un règim autoritari i unitarista. Al ferri control ideològic, a més, calia afegir el fet que les cultures i llengües no castellanes van ser sotmeses a un veritable intent de genocidi, que va assolir un èxit desigual en funció de les regions. Es tractava d'un control polític que incloïa, a més de l'escola i tota mena d'institucions culturals, la premsa i la ràdio, en gran part agrupada a la xar-

xa de periòdics i emissores de ràdio de l'anomenat «Movimiento Nacional», l'organització de partit únic franquista. A principis dels anys vuitanta, ja en democràcia, els mitjans de comunicació del Movimiento Nacional, que fins poc abans havien conservat els símbols feixistes i la referència a la seva pertinença a la «FET y de las JONS»,¹ pertanyien a una altra organització oficial, els Medios de Comunicación del Estado. Eren mitjans de comunicació a la deriva –en general, havien estat fruit de l'espòli posterior a la Guerra Civil– i van ser posats a la venda o subhastats a partir d'aquell moment i aproximadament fins el 1984 (Cardús, 1998, 23-29).

De tota manera, un mitjà de comunicació que va restar veritablement a les ordres del règim franquista va ser el que durant molts anys seria l'únic canal de televisió a Espanya, TVE, creada el 1956 i de la qual fa poc s'han complert cinquanta anys. TVE no competia amb cap altre canal televisiu i va trigar força anys a fer-ho, fins i tot estant ja en democràcia. D'altra banda, durant els primers anys de democràcia a Espanya la cultura del control informatiu en la televisió encara persistia² –segons la majoria d'observadors, actualment, hi ha encara una cultura molt *intrusiva* per part dels poders públics– i les resistències a certs canvis polítics a l'interior de TVE van ser tan importants en aquells anys com les de la resta de poders fàctics, fossin l'exèrcit, l'Església o sectors econòmics com la banca.

A partir de 1976, doncs, mort el dictador i amb la perspectiva d'un canvi de règim polític, apareixen nous diaris i cadenes radiofòniques privades que tindran un paper polític transcendental en la transició a la democràcia. Hem d'esmentar, en primer lloc, *El País* (1976) per al conjunt espanyol, i també l'*Avui* a Catalunya (1976)³ o *El Periódico* de Barcelona (1978). A Catalunya, a més, ressorgirà també el fenomen particular, amb importants antecedents històrics, d'una premsa comarcal en català amb un gran impacte social (Guillamet, 157-163). A Madrid i Barcelona, el conjunt del canvi en la premsa és tan radical que només sobreviuen dues capçaleres anteriors a 1975 –*ABC* i *La Vanguardia*, respectivament–, mentre que la resta de diaris anteriors a aquesta data desapareixen per deixar pas a uns altres de nous. La renovació de l'espai comunicatiu escrit, i també del radiofònic, és liderada per grups privats, iniciatives que no són possibles en el camp televisiu, limitat per l'exclusivitat del control públic.

Pel que fa a la televisió, doncs, cal esperar el nou marc democràtic de

la Constitució espanyola de 1978 i els estatuts d'autonomia per donar pas als nous canals regionals de titularitat pública esmentats anteriorment. Es tracta també de canals de televisió públics, concessions de l'Estat, estretament vinculats a la necessitat d'una institucionalització política dels nous marcs polítics i administratius. I, principalment, qui sent la urgència de l'aparició d'aquests mitjans són les forces polítiques que representen les comunitats nacionals amb arrels històriques i que havien exigit aquesta nova organització territorial autonòmica en la Constitució de 1978. La televisió privada, a Espanya, no tindrà la seva oportunitat fins a la regulació jurídica de l'any 1988, circumstància que permet l'aparició de tres nous canals el 1990, encara que continua tractant-se de concessions públiques d'explotació privada (Giordano i Zeller, 109-120). Fins el 2006 no s'autoritza l'aparició de tres nous canals privats, sempre per emetre per al conjunt d'Espanya i sense cap obligació de parar atenció a les especificitats lingüístiques o culturals autonòmiques.

En resum, s'ha d'entendre que la creació dels primers canals de televisió autonòmics va respondre a tres menes de raons: a) polítiques, per la necessitat d'una afirmació pública de les noves institucions democràtiques parlamentàries regionals; b) culturals, a causa de la voluntat de reconstruir els perfils culturals reprimits durant el franquisme, la supervivència dels quals en la resistència explica les aspiracions polítiques nacionals en aquests territoris, i c) lingüístiques, explicitades en el projecte de *normalitzar* les llengües que havien estat sotmeses a una dura repressió, ja que es considerava que la seva presència televisiva comportaria una gran oportunitat de reparació històrica.

La televisió autonòmica catalana és un dels majors èxits polítics dels governs de Jordi Pujol

Els reptes inicials de TV3

És un fet acceptat unànimement per la majoria d'analistes que la televisió autonòmica catalana és un dels majors èxits polítics dels governs dits «nacionalistes» de Jordi Pujol. Durant molts anys, TV3 –que és la marca pública del primer canal de Televisió de Catalunya (TVC)– ha esdevingut el canal de referència informativa i cultural a Catalunya, ha aportat modernitat a la imatge i els continguts i ha arribat a ser líder d'audiència indiscutible en el seu territori. Aquesta posició destacada va aconseguir-se malgrat –o

potser hauríem de dir «gràcies a»– els reptes que va haver de superar la televisió catalana des del principi.

Efectivament, el seu primer embat ideològic el va formular amb tota claredat José María Calviño, aleshores director general de RTVE, organisme públic que fins llavors havia tingut el monopoli de la televisió a Espanya. El gener de 1983, aquest dirigent televisiu socialista suggeria que el canal autonòmic català hauria de limitar-se a oferir una programació complementària de l'estatal, de caràcter local, per dedicar l'atenció només als aspectes informatius i culturals locals. Calviño, en paraules textuais, invitava la futura televisió autonòmica a ser «una televisió antropològica» i considerava «absurda» la pretensió de convertir-la en un canal generalista (Cardús, 1995, 73-81). Precisament el repte de José María Calviño va ajudar a orientar, en sentit contrari i amb una certa exageració, els continguts d'una TV3 que va acabar *obsessionada* per demostrar el seu cosmopolitisme i que, en conseqüència, es va mostrar especialment poc inclinada a parar atenció a la cultura pròpia per evitar que la identifiquessin amb una televisió localista. Les elits culturals locals sempre s'han considerat menyspreades per la que havia de ser la seva televisió.

En segon lloc, TVC va estar dirigida des del principi per un equip de periodistes l'origen ideològic del qual durant el franquisme se situava obertament a l'esquerra política, i fins i tot a l'extrema esquerra «internacionalista». En canvi, el govern que l'havia nomenat era «nacionalista» i de centredreta. Les raons d'aquesta tria són complexes, si no fosques, i mai no han estat convenientment interpretades. Però, en tot cas, els periodistes i gestors de TVC des del primer moment van tenir molta cura que no se'ls pogués titllar de «nacionalistes» ni de «dretes». Aquesta tensió política i ideològica permanent va ajudar a crear una cultura de relativa independència informativa del canal televisiu i de poc control polític, especialment si es compara amb la tradició fins aleshores coneguda a la resta de mitjans de comunicació públics espanyols. Quan després d'alguns anys es van incorporar a la direcció de l'organisme rector de la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió perfils directius més pròxims al govern nacionalista de Jordi Pujol, ja no va ser gens fàcil reorientar ideològicament el grup professional que s'havia consolidat i les tensions i les desconfiances entre ells van ser constants. De tota manera, pel que fa al públic, el cert és que els

programes informatius de TV3 sempre van assolir en les enquestes d'opinió la màxima credibilitat entre el conjunt de canals televisius.

Finalment, TVC va haver de créixer sota una exigència doble i sovint contradictòria: la qualitat i la popularitat. És cert que TVC va crear el 1988 un segon canal cultural –Canal 33–, que rebaixava la tensió entre els dos objectius. Tot i això, TV3 només es justificava políticament si arribava a ser un instrument eficaç de l'anomenada *normalització lingüística* a favor del català, en la mesura que la normalització quedava vinculada a la idea de modernitat i progrés que oferia TVC i a la visió cosmopolita de la realitat que transmetia, evitant quedar atrapada en el passat i la tradició. I per aconseguir-ho, TV3 havia de ser el canal de televisió de referència, és a dir, de màxima audiència a Catalunya. Però aconseguir audiència implicava que TV3 no podia renunciar a ser un canal popular de televisió. Mentre la competència en el mercat televisiu es va limitar als canals públics espanyols, TVE1 i La 2, el combat no va ser especialment difícil, i qualitat i audiència van ser compatibles. Però amb la implantació dels canals privats, a partir de 1990, la dialèctica entre qualitat i popularitat es va complicar moltíssim per a TV3 i el C33.

La tensió entre qualitat i popularitat es va fer palesa a molts nivells. Van aparèixer conflictes sobre el registre lingüístic emprat per TV3, a la qual se li exigia, a més, més autocontrol *moral* que a la resta de canals televisius. Es van incrementar les interferències de programes amb continguts bilingües, trencant la norma no escrita de l'ús d'un monolingüisme català estricte. Així mateix, la confusió permanent en l'ús de la terminologia d'autoreferència territorial i política –les ambigüitats entre l'*aquí* i el *nosaltres* referits a Catalunya i els catalans o a Espanya i els espanyols– va ser objecte de debat permanent, amb els consegüents problemes d'identificació i credibilitat. I, sense voler ser exhaustius, no podem oblidar la presència abundant d'expressions culturals –musicals, cinematogràfiques, etc.– de referència espanyola, que eren –i són– sentides, si no com a *estrangeres*, almenys sí com a *estranyes* per una part de l'audiència del canal català tot i que, sens dubte, li aportaven un abast més popular. Aquest debat va dur TV3 a fer servir durant uns quants anys l'eslògan pro-

TVC va estar dirigida des del principi per un equip de periodistes l'origen ideològic del qual durant el franquisme se situava obertament a l'esquerra política, i fins i tot a l'extrema esquerra «internacionalista»

mocional «La teva», que accentuava la imatge identificativa o identitària del canal televisiu, però per contrarestar, precisament, el seu punt dèbil: l'increment de continguts que desmentien aquesta identificació. El debat entre localisme i cosmopolitisme s'havia desplaçat a una discussió entre localisme català o localisme espanyol. Aquesta mena de conflictes, com veurem més endavant, continuen vius, i amb un govern que s'autoqualifica de "no nacionalista", la desconfiança en les intencions dels seus gestors és més gran i les seves manifestacions s'han radicalitzat.

El balanç d'una aposta

Ja hem dit que, considerat globalment, el projecte de televisió autonòmica catalana, amb els seus dos canals TV3 i C33, ha estat un dels majors èxits polítics del govern que els va crear. Malgrat totes les ambigüitats i contradiccions, durant vint anys TVC ha complert els seus objectius de representació institucional i ha permès una certa representació pública de *normalitat*

TVC va haver de créixer sota una exigència doble i sovint contradictòria: la qualitat i la popularitat

lingüística catalana, encara que sigui només pel fet de fer possible l'existència d'un registre televisiu absolutament actual. Tot i algunes debilitats indubtables, es pot afirmar que TVC ha estat fonamental en la creació d'un *espai català de comunicació*, és a dir, d'un àmbit de llengua, cultura i comunitat política que ha afavorit en certa manera «la redistribució del poder cultural entès com la capacitat de recreació de les identitats col·lectives en un context de mundialització de l'economia i de la cultura, i d'un poder que avui dia s'exerceix sobretot a través del control de l'espai geopolític de la comunicació» (Gifreu, 55).

No és objecte del nostre article analitzar el paper de la ràdio en tot aquest procés, però sens dubte caldria tenir-la molt en compte. En realitat, Catalunya Ràdio –la ràdio pública que juntament amb TVC ha format la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió (CCRTV) i fins que, d'acord amb la Llei de l'Audiovisual (2006), ha estat substituïda per la Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals (CCMA)– ha estat el complement indispensable de l'èxit de TVC, amb una supremacia fins ara indiscutible en audiència –realitat que no ha pogut mantenir la televisió pública catalana– i que ha sumat sinergies en uns camps –en el sentit de Pierre Bourdieu– que són com més va més interdependents.

Un dels punts forts, i paradoxalment també de debilitat, del projecte audiovisual català públic ha estat el seu àmbit territorial. La comunitat lingüística catalana, com és sabut, és superior a la del territori de la comunitat autònoma de Catalunya, ja que inclou les comunitats autònomes valenciana –el País Valencià– i de les Illes Balears, així com una part del sud del territori francès, fins a un total aproximat de gairebé dotze milions de persones. TV3 i Catalunya Ràdio han arribat a la totalitat de l'espai de comunicació, però els obstacles polítics –en uns temps que es diu que són «sense fronteres»– han estat constants i sovint insalvables. No és el moment d'explicar amb detall la naturalesa d'aquestes obstruccions tant de caràcter tecnològic com jurídic, polític i fins i tot policial (Cardús, 1995, 139-163), però cal saber que s'ha tractat d'un combat desigual en el qual, per aconseguir la presència a la totalitat del territori de parla i cultura catalana, s'hi han implicat importants sectors de la societat civil per intentar assolir amb inversions privades aquells objectius que patien els obstacles del Govern central i als quals el Govern de la Generalitat de Catalunya no podia o no volia arribar per raons jurídiques o polítiques. Lamentablement, el 2007 han aconseguit impedir la recepció de TV3 a bona part del País Valencià, per iniciativa del govern conservador valencià però pràcticament sense cap resistència per part del govern socialista espanyol: l'espai de llibertat audiovisual que es va aconseguir en temps més difícils, s'ha perdut quan governen els qui es diuen d'ideologia liberal i els qui es consideren cosmopolites. L'àmbit de recepció més ampli, mentre ha durat, ha estat, sense cap mena de dubte, un avantatge per a TV3. I, al mateix temps, la conflictivitat política que ha suscitat aquest abast més enllà del territori estricte de la competència de la CCRTV ha comportat renúncies i autocensures culturals injustificables des del punt de vista de la coherència de l'espai cultural català i, per descomptat, de la llibertat d'expressió.

Des del punt de vista polític, l'existència d'un espai català de comunicació, amb totes les ambigüitats inevitables per la superposició i la competència d'un espai espanyol de comunicació, era una condició necessària de la supervivència i la consolidació de les institucions governamentals. La resta de canals televisius que arriben a les pantalles de les llars catalanes no respecten de cap manera l'imaginari polític català propi i, quan hi queda representat, el mostren com un àmbit local de segon o tercer nivell.

Aquests canals amb prou feines ofereixen cap mena de desconexió local i, per descomptat, no fan servir el català ni representen la realitat cultural catalana d'una manera significativa.

Així doncs, el prestigi de les institucions polítiques catalanes, del Govern i del Parlament –però també de la policia, el sistema escolar i el sistema sanitari, o de les elits culturals i professionals, per posar-ne uns quants exemples–, perquè el reconegui la ciutadania només pot trobar una caixa de ressonància pròpia a TVC. Podríem dir que hi ha una desproporció considerable entre la capacitat de gestió política a Catalunya, i fins i tot la vida cultural i intel·lectual pròpia, i la seva representació mediàtica a favor de la primera, i que només TVC –en el camp televisiu– les presenta d'una manera una mica més equilibrada, tot i que amb moltes restriccions. TVC, amb els seus dos canals, assoleix shares aproximats del 25% del total. Així, queda clar que almenys tres quartes parts dels catalans no es veuen autorepresentats habitualment com a tals a les seves pantalles de televisió.

Certament, els diaris i les ràdios tenen un paper molt diferent en el manteniment d'un imaginari polític català autònom. En premsa –tota privada, encara que amb ajuts públics– i en ràdio –tant en les opcions públiques com en les privades–, l'espai comunicatiu sí que aconsegueix una major proximitat a la realitat política. I, ateses les característiques d'aquesta premsa i aquesta ràdio, amb un alt contingut informatiu polític, sense cap dubte tenen un paper decisiu en la visualització d'una realitat política que la majoria dels catalans no tenen cap inconvenient que es qualifiqui amb el terme *nacional*.

En definitiva, es pot afirmar que TV3 ha aconseguit l'objectiu polític fundacional de recrear un espai català de comunicació televisiva. Però no és menys cert que es tracta d'un espai en minoria, compartit amb el veritable espai hegemònic de comunicació que, també a Catalunya, és l'espanyol. Ni TV3 ni el C33 són la televisió antropològica i local que desitjava José María Calviño i, en aquest sentit, competeixen i entren parcialment en conflicte amb la definició de realitat que s'imposa de manera concertada des de la resta dels canals televisius. Però, sent el combat desigual, sovint la televisió catalana sucumbeix a la pressió i cada vegada més accepta jugar en el terreny de la submissió política, renunciant a un discurs i a una perspectiva catalana pròpia sobre la realitat nacional i internacional.

És important indicar que no es tracta d'un debat estrictament polític. Ni tan sols es tracta només de la qüestió sobre la llengua en què es formula el discurs televisiu. En realitat, la possibilitat d'imposar un discurs o una perspectiva en televisió té a veure amb tot el que acabem de dir, però també amb la capacitat d'innovació en el discurs i la possibilitat de mantenir-se relativament al marge de les lògiques dels altres. És a dir, es poden crear models de discurs televisiu propi o inspirat en una veritable lectura cosmopolita del que passa en altres televisions internacionals –i TV3 va fer-ho així durant molts anys– o es pot acabar competint i copiant les narratives televisives imposades per la competència més propera, és a dir, la que s'emet a les pantalles dels seus clients, que és la dels canals espanyols, que és el que ha passat darrerament en els canals de TVC.

Un dels punts forts, i paradoxalment també de debilitat, del projecte audiovisual català públic ha estat el seu àmbit territorial

Un present confús, un futur incert

El present de la televisió autonòmica catalana és certament confús. D'una banda, els darrers anys, la supremacia de l'audiència ha estat disputada de molt a prop pels canals privats. D'una altra, TVC sembla haver abandonat l'ambició d'innovació que va tenir en altres temps, sempre atenta a les televisions occidentals més avançades. Igualment, viu sota la pressió d'un important dèficit econòmic difícil de reduir a la vista d'una estructura de personal i productiva excessivament costosa en termes comparatius amb les privades, però amb moltes dificultats en la reconversió empresarial, atès el seu caràcter públic. En el pla econòmic, tampoc no podem oblidar la discussió pel tipus de finançament mixt –publicitat i fons públics–, que en qüestiona el caràcter públic tenint en compte les normatives europees. A tot això cal afegir l'aparició de la competència de les televisions locals i els canals per satèl·lit i cable, fins ara poc estudiada i que comporta una davallada no només en l'audiència, sinó també en els ingressos per publicitat. I, finalment, com la resta dels canals televisius, ha d'afrontar el repte de la renovació tecnològica, com ara la digitalització, amb conseqüències difícils de preveure en els usos de la televisió i que, potser, comportaran el final de les adhesions indentitàries que tant la van beneficiar.

Des del punt de vista polític, la situació actual del canal autonòmic ca-

talà tampoc no és clara. La derrota, després de vint-i-tres anys, del govern nacionalista que la va crear ha posat en dubte si el govern de majoria socialista manté els mateixos objectius per als quals va ser creada la televisió pública a Catalunya. Certament, la necessitat de conservar un espai polític de representació existeix per al conjunt dels partits polítics catalans, però possiblement el partit majoritari del nou govern accepta sense resistència que es tracta d'un espai subordinat, és a dir, més regional que no pas *nacional*. A més, tampoc no és clar que, de manera unànime, el nou govern mantingui el criteri de prioritzar l'espai cultural català a TVC, el seu únic canal d'expressió televisiva, i en canvi aposta per la visió passiva de donar per bons els desequilibris culturals existents entre l'espai català i l'espanyol.⁴ Per tant, allò que eren punts dèbils o flaqueses del canal autonòmic fins fa pocs anys, ara ha esdevingut presentat com l'expressió i l'acceptació passiva de la realitat *tal com és*. TVC a vegades sembla resignar-se al seu paper de televisió políticament regional i podríem dir que ha renunciat al seu combat per convertir la cultura catalana en hegemònica en el seu territori, com fa per la seva banda qualsevol canal de televisió públic europeu amb la cultura del seu país.

Cal dir que aquest canvi en els objectius de TVC no és explícit i que, ateses les característiques del camp televisiu, no és gens fàcil objectivar-lo amb dades, més enllà d'esmentar alguns exemples concrets. Per la seva banda, i atès que l'audiència continua identificant els canals de TVC, i molt especialment TV3, amb la televisió *nacional* de Catalunya, el canvi d'orientació a TV3 no pot ser explicat pels seus responsables, malgrat l'evidència declarada que estan buscant quotes d'audiència més altes cercant nous *targets*. De moment, les enquestes indiquen que es conserva el perfil d'una audiència estretament identificada amb els objectius polítics i culturals nacionals, de manera que TV3 continua sent el canal més vist pel 82,7% dels votants de CiU –el partit nacionalista moderat– i el 93,8% dels votants d'ERC, el partit independentista, proporció que baixa fins al 56,9% entre els votants socialistes⁵ (Centre d'Estudis d'Opinió, 20-55). Per aquest motiu, no és gens estrany que s'alcin protestes públiques per les renúncies de TV3 tant a la qualitat com a la construcció d'una *perspectiva catalana del món*, és a dir, d'una visió nacional de la realitat global. En qualsevol cas, els canvis produïts per la nova Llei de l'Audiovisual i el nou sistema de govern de la

televisió pública catalana, diran en un futur proper si TVC veu retallada la seva alta credibilitat i independència informativa que ha mantingut fins ara, si veu questionada la seva imatge de televisió de qualitat i innovadora i, en definitiva, si es deteriora la identificació pública com a televisió *nacional* que fins ara havia aconseguit.

Conclusió: televisió i identitat

L'estudi d'un cas com el de TVC, la televisió autonòmica catalana, més enllà dels debats polítics locals té un interès especial per a l'anàlisi dels processos actuals de creació, manteniment i crisi de les identitats grupals i nacionals arreu del món. D'una banda, permet conèixer un cas d'èxit relatiu en un procés de reconstrucció d'un espai polític inexistent durant prop de quaranta anys de dictadura. I, en aquest sentit, permet analitzar les forces i les debilitats d'un instrument com la televisió en una situació de conflicte amb altres processos paral·lels de reconstrucció nacional, en aquest cas, l'espanyola. Però s'ha de dir, immediatament, que el funcionament d'aquest mecanisme ha de limitar-se al període estudiat. Em refereixo al fet que TVC va néixer en un marc de desenvolupament de les tecnologies de la informació i la comunicació molt determinat, quan a Espanya hi havia només dos canals públics de televisió i no hi havia competència en televisió per satèl·lit ni per Internet. En canvi, l'anunci de la propera *apagada analògica*, prevista a Catalunya per al 2009, comportarà el final potser definitiu d'un temps en el qual la televisió ha estat un instrument principal per a la representació dels espais nacionals polítics i culturals. I, en aquest sentit, TVC haurà de cercar nous objectius o definir noves estratègies per justificar la seva raó de ser. Aquesta recerca està per fer, i espero que aquestes pàgines siguin un estímul per a futurs projectes en què fóra desitjable que hi participessin equips universitaris multinacionals.

Però, d'altra banda, l'anàlisi de TVC ens permet seguir el debat sobre el mateix concepte d'*identitat*, sigui aplicat a comunitats nacionals, sigui referit a altres menes de grups. Efectivament, si fins fa poc les teories de la

La necessitat de conservar un espai polític de representació existeix per al conjunt dels partits polítics catalans, però possiblement el partit majoritari del nou govern accepta sense resistència que es tracta d'un espai subordinat, és a dir, més regional que no pas nacional

identitat havien dirigit la mirada als continguts diferencials de cadascuna, a les seves especificitats històriques, socials, econòmiques o ideològiques, actualment és urgent redefinir aquesta orientació. Així, el recurs a les anomenades *identitats líquides* (Bauman) i totes les conseqüències analítiques que en deriven sembla precisament la conseqüència resultant de continuar posant l'èmfasi en els continguts de la identitat, sense haver discutit prèviament si no seria convenient una nova aproximació teòrica que superés aquest enfocament. Em refereixo al fet que potser, en els processos identitaris, haguem d'arribar a la conclusió que allò menys important són precisament els seus *continguts*.

Partint dels meus treballs en curs sobre la dissolució de la condició d'immigrant a la Catalunya del segle xx, em sembla que puc anticipar la idea que el debat sobre la identitat hauria de ser més aviat una qüestió de *contenidors*, més que no pas de *continguts*. Efectivament, la diversitat en els continguts identitaris només apunta a diferències marginals en el sentit econòmic del concepte, és a dir, destinades a exagerar aquestes diferències mateixes, sovint irrellevants. En canvi, sembla que el més important no rau en allò que és visible, sinó en les relacions de poder que queden invisibilitzades pels continguts identitaris on es posa l'atenció socialment. Dit d'una altra manera, el problema social a què dóna resposta el joc del conflicte d'identitats és el de la necessitat d'ocultar les formes de coacció social imprescindibles per a la vida social. I des d'aquest punt de vista, no seria cert que *ara* les identitats són *líquides*, sinó que ara no existeixen els antics contenidors forts d'unes identitats que, d'altra banda, sempre han estat més aviat líquides –de vegades més espesses, de vegades volàtils–, almenys en la vida quotidiana dels ciutadans anònims.

El debat sobre les identitats nacionals esdevé especialment d'actualitat quan es posen de manifest les dificultats de les societats contemporànies per mantenir prou cohesió per al seu bon govern. Que el *nou laborisme* s'amoïni ara per la *britishness*, que proposi instaurar una festa nacional britànica o pretengui reforçar els continguts escolars d'Història britànica, per posar un exemple, més aviat apunta a actituds reactives però que segueixen un camí equivocat que en el millor dels casos resultarà inútil i en el pitjor provocarà el contrari del que es pretén. Però cal reconèixer que en aquest error polític hi tenen molta responsabilitat els models d'anàlisi sociològiques

que insisteixen en la vella concepció d'identitat. Insistir en la necessitat de reforçar els continguts de la identitat quan el contenidor identitari té forats o, simplement, quan funciona com una esponja, és ridícul.

El cas del paper de la televisió en la reconstrucció identitària catalana, establint un espai de comunicació relativament autònom, mostra amb molt de detall l'obsolescència d'un instrument que, possiblement, ha perdut bona part de la seva utilitat. El 1983 es partia de la possibilitat de construir un contenidor identitari fort, de manera que tot el que s'hi introduïa, fos el que fos, quedava incorporat com a *propi*. El primer èxit de TV3 va ser l'emissió en català de la sèrie nord-americana *Dallas*: va esdevenir una autèntica revolució mitjançant la qual la llengua catalana s'incorporava al món global. *Dallas* no tenia res a veure amb la identitat catalana, però TV3 la *catalanitzava*, en primer lloc, en doblar-la al català, però en segon lloc, i especialment, perquè obligava a qui volgués veure-la a passar pel *contenidor* –el canal, el punt de vista, com se'n vulgui dir– més modern de catalanitat legítima. El més important en el procés identitari és la capacitat d'apropiació amb una certa independència del que s'incorpori. En realitat, era la capacitat de coacció invisible de TV3 el que permetia considerar que el projecte tenia èxit, i no la coherència referencial dels seus continguts.⁶

TVC haurà de cercar nous objectius o definir noves estratègies per justificar la seva raó de ser

Si en aquests moments TVC veu que es qüestiona la seva fidelitat als objectius inicials, és només en part per la manca de coherència cultural o lingüística de la programació. El problema, en realitat, rau en molt bona part en la seva incapacitat per actuar com a contenidor de referència, sigui el que sigui el que contingui o emeti a través de la programació. TVC està perdent així el seu propi punt de vista. I aquesta pèrdua, explicable en part per raons ideològiques i polítiques locals, també té l'origen en el procés pel qual els darrers vint anys els contenidors identitaris moderns i forts com la televisió han perdut arreu del món el seu paper fonamental a l'hora d'oferir marcs de referència a la vida dels individus. Cal no oblidar que ens referim a televisions públiques generalistes, per a les quals el territori nacional continua sent una dimensió fonamental del seu perfil. I, molt possiblement, és aquesta dimensió territorial la que entra en conflicte amb el nou model de televisió temàtica ara d'èxit –no territorialitzada– i amb

un nou estil d'entelevisiament, és a dir, de manera de veure televisió: individualitzat i aïllat, navegant entre centenars d'ofertes de les quals només es consumeixen alguns fragments, i cada cop més servides d'acord amb la conveniència personal, independentment del canal que ofereixi la programació. Si val l'analogia, no té res a veure un àpat en un restaurant gastronòmic culturalment coherent situat en el seu propi paisatge amb el *fast-food* –o, quasi millor, el *tapeo*– de coloració multiètnica servit a domicili per menjar-lo a qualsevol hora.

Moltes qüestions parteixen d'aquests supòsits analítics provisionals i encara per desenvolupar convenientment. Però hi ha dues preguntes que considero especialment oportunes. D'una banda, caldria discutir si el que s'està produint és un canvi entre vells i nous contenidors identitaris forts, o si en el futur només es podrà comptar amb *sponges* identitàries. De la

El debat sobre la identitat hauria de ser més aviat una qüestió de contenidors, més que no pas de continguts

mateixa manera que l'ensenyament escolar de la Història nacional com a referent identitari va deixar pas a la televisió pública generalista,⁷ ara cal demanar-se si aquesta darrera tindrà substitució o no. Particularment, m'inclino per suposar que sí, que apareixen nous instruments al servei de la cohesió nacional i que els estats-nació continuaran gaudint de la seva ja llarga *mala salut de ferro* fent servir contenidors més sofisticats però no menys forts. La segona pregunta és pel futur de les televisions generalistes com TVC i, en realitat, de qualsevol altra televisió pública nacional. ¿Els queda algun paper per fer en el futur que sigui coherent amb el seu objectiu fundacional d'establir i mantenir un espai nacional de comunicació? I la meua resposta torna a ser positiva, encara que caldria considerar les noves condicions i possibilitats amb les quals podrà exercir aquesta funció. Però aquestes respostes, pel que tenen de profecia, ja se situen completament fora dels límits legítims de l'article i han de quedar només com a apunts per a futurs desenvolupaments.

NOTES

1. Acrònim de la Falange Española Tradicionalista i Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista, que, tot i ser d'origen anterior, va esdevenir el partit únic franquista de 1939 a 1975, també conegut amb el nom de Movimiento Nacional.
2. Cal recordar que el president espanyol que va dirigir la transició a la democràcia després de la mort de Franco, entre 1976 i 1981, va ser Adolfo Suárez. Suárez va ocupar diversos càrrecs al Movimiento Nacional, va ser director general de RTVE –la ràdio i televisió franquistes– entre 1969 i 1973, i després de la mort de Franco i abans de ser president del govern, va ocupar el càrrec de ministre secretari general del Movimiento.
3. El diari *Avui* va ser el primer diari en català des de la Guerra Civil, publicat gràcies a la iniciativa popular, i va haver d'esperar la mort del dictador per poder obtenir el permís d'edició.
4. N'és un exemple clar el conflicte desencadenat pel fet que l'any 2007 la cultura catalana és la invitada oficial a la Fira del Llibre de Frankfurt. Mentre el govern socialista considera *catalana* la literatura tant en llengua catalana com en llengua castellana produïda a Catalunya, els sectors nacionalistes creuen que només es pot considerar *literatura catalana* la que es produeix en català.
5. L'enquesta del CEO de juliol del 2006, a més, posa en evidència que l'espectador habitual dels espais informatius de TV3 és el que mostra l'índex de «sentiment de pertinença» català més alt, amb un 3,68; aquest mateix índex és de 2,93 per a TVE i Antena 3, el canal públic espanyol i un dels canals privats, i de 3,05 per a Tele5, el segon canal privat (l'índex s'estableix entre 1 per als que «se senten només espanyols» i 5 per als que «se senten només catalans»).
6. En la meua recerca sobre la dissolució de la condició d'immigrant i el model d'integració català es posa de manifest que, com passa a la majoria de països amb una llarga tradició immigratòria, la identitat cultural està formada precisament per elements aportats per les diverses tradicions que s'hi han incorporat, tot i que les narratives de la memòria nacional no sempre reconeguin aquesta diversitat d'origens.
7. Una de les millors recerques que conec sobre aquesta qüestió és *God Times, Bad Times* de Hugh O'Donnell. Precisament són els continguts no explícitament polítics els que mostren millor els processos d'apropiació nacional. Per dir-ho breument, els espais informatius podrien ser més similars i intercanviables entre les diferents televisions nacionals que no pas les *soap operas*, els marcs de referència de les quals són radicalment locals. D'altra banda, concursos televisius com *Operación Triunfo* tenen unes funcionalitats polítiques evidents en la vertebració política del territori nacional, tal com he indicat a *Les relacions asimètriques entre identitats* (2006).

Publicacions citades

- BAUMAN, Zygmunt. *Identity*. Cambridge: Polity, 2004.
- BOURDIEU, Pierre. *Sur la télévision*. París: Liber - Raisons d'agir, 1996.
- CARDÚS, Salvador (1995). «La televisió que havia de ser antropològica». A: *Política de paper. Premsa i poder a Catalunya 1981-1992*. Barcelona: Edicions La Campana, 1995, pàg. 73-81.

- CARDÚS, Salvador (1998). *La premsa diària a les Illes Balears, el País Valencià i Catalunya (1976-1996)*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill, 1998. (Resum en anglès disponible a: *The Circulation of Daily Newspapers in the Catalan-Speaking Areas between 1976 and 1996*. The Anglo-Catalan Society, 1999.)
- CARDÚS, Salvador (2006). «Les relacions asimètriques entre identitats». A: *Identitats*. SANGINÉS, Gemma; VELASCO, Ángel (ed.). Catarroja: Afers, 2006, pàg. 37-53.
- CENTRE D'ESTUDIS D'OPINIÓ. *Perfil mediàtic dels electors dels partits parlamentaris*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2006.
- DE CARRERAS, Lluís. *La ràdio i la televisió a Catalunya, avui*. Barcelona: Edicions 62, 1987.
- GIFREU, Josep. *La pell de la diferència*. Barcelona: Pòrtic, 2006.
- GIORDANO, Eduardo; ZELLER, Carlos. *Polítiques de televisió a Espanya. Model televisiu i mercat audiovisual*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill, 1996. Especialment, vegeu el capítol 8 a: «L'ampliació del sistema públic: televisió autonòmica», pàg. 109-120.
- GUILLAMET, Jaume. *La premsa comarcal. Un model català de periodisme popular*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1983.
- O'DONNELL, Hugh. *Good Times, Bad Times. Soap Operas and Society in Western Europe*. Londres: Leicester University Press, 1999.